

संस्कृतभाषा कक्षाः

7 - द्वितीया विभक्तिः (1)

ध्येयमन्त्रः

पठामि संस्कृतं नित्यं
वदामि संस्कृतं सदा ।
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक्
वन्दे संस्कृतमातरम् ॥

पुनरावर्तनम् – विभक्तिः – किमर्थम् ?

- वस्तुनिर्देशः
- क्रिया सह सम्बन्धः
- अन्यपदार्थेन सह सम्बन्धः

पुनरावर्तनम् – प्रथमाविभक्तिः

□ वस्तुनिर्देशे

❖ सः तौ ते / एषः एतौ एते

❖ सा ते ताः / एषा एते एताः

❖ तत् ते तानि / एतत् एते एतानि

पुनरावर्तनम् – प्रथमाविभक्तिः

क्रियया सह सम्बन्धः – कर्तृ पदे

- ❖ बालकाः पठन्ति
- ❖ अहं पश्यामि
- ❖ सः वदति
- ❖ एषा क्रीडति
- ❖ त्वं ध्यायसि

- ❖ यूयं हसथ
- ❖ भवान् गच्छति
- ❖ भवती नृत्यति
- ❖ वयं चिन्तयामः
- ❖ महिलाः गायन्ति

हरिताः शब्दाः कर्तृपदं निर्दिशन्ति

पुनरावर्तनम् – प्रथमाविभक्तिः रूपाणि

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
बालकः	बालकौ	बालकाः
बालिका	बालिके	बालिकाः
नदी	नद्यौ	नद्यः
फलम्	फले	फलानि

संबोधनार्थे प्रथमाविभक्तिः

प्रथमाविभक्तिः, संबोधनार्थे प्रथमा (पुं)

	एक.	द्वि.	बहु.
प्रथमाविभक्तिः	बालकः	बालकौ	बालकाः
संबोधनार्थे प्रथमा	हे बालक	हे बालकौ	हे बालकाः

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।
मामका पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥ BG 1.1

प्रथमाविभक्तिः, संबोधनार्थे प्रथमा (स्त्री)

	एक.	द्वि.	बहु.
प्रथमाविभक्तिः	बालिका	बालिके	बालिकाः
संबोधनार्थे प्रथमा	हे बालिके	हे बालिके	हे बालिकाः

प्रथमाविभक्तिः, संबोधनार्थे प्रथमा (स्त्री)

	एक.	द्वि.	बहु.
प्रथमाविभक्तिः	नदी	नद्यौ	नद्यः
संबोधनार्थे प्रथमा	हे नदि	हे नद्यौ	हे नद्यः

Please note the *hrasv* ह्रस्व in *sambodhan*.

प्रथमाविभक्तिः, संबोधनार्थे प्रथमा (स्त्री)

	एक.	द्वि.	बहु.
प्रथमाविभक्तिः	फलम्	फले	फलानि
संबोधनार्थे प्रथमा	हे फल	हे फले	हे फलानि

श्लोकः – १

गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।
नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥

पदच्छेदः

गङ्गे च यमुने च एव गोदावरि सरस्वति ।
नर्मदे सिन्धु कावेरि जले अस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥

श्लोकः – १

पदच्छेदः

गङ्गे च यमुने च एव गोदावरि सरस्वति ।
नर्मदे सिन्धु कावेरि जले अस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥

अन्वयः

(हे) गङ्गे, यमुने, गोदावरि, सरस्वति, नर्मदे, सिन्धु, कावेरि च!
अस्मिन् जले सन्निधिं कुरु ।

श्लोकः – १

अन्वयः

(हे) गङ्गे, यमुने, गोदावरि, सरस्वति, नर्मदे, सिन्धु, कावेरि च! अस्मिन् जले सन्निधिं कुरु ।

भावार्थः

(हे) गङ्गे, यमुने, गोदावरि, सरस्वति, नर्मदे, सिन्धु, कावेरि च! अस्मिन् जले सन्निधिं कुरु। हे नद्यः! अत्र यत् जलम् अस्ति तस्मिन् जले भवत्यः (आगत्य) निवासं कुरु ।

श्लोकः – १

गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।
नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥

रक्तवर्णाः शब्दाः संबोधनविभक्तयः दर्शयन्ति।

इतर उदाहरणानि

□ देवी अपराधः क्षमापन स्तोत्रम् (न मन्त्रं नो यन्त्रम् ...)

- ❖ जननि
- ❖ भवानि
- ❖ देवि
- ❖ शिवे

द्वितीयाविभक्तिः

खादति

कः खादति?

बालकः

किं खादति?

फलम्

बालकः फलं खादति

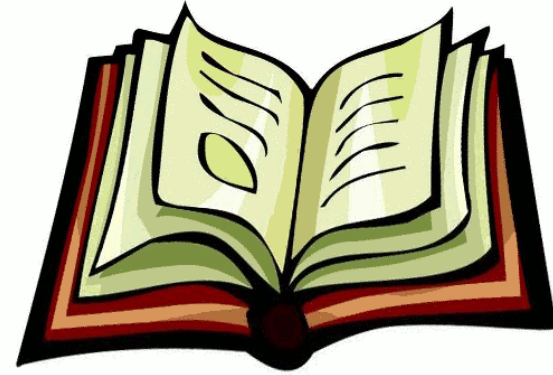
पठति

का पठति?

बालिका

किं पठति?

पुस्तकम्

बालिका पुस्तकं पठति

पश्यति

का पश्यति?

महिला

किं पश्यति?

वृक्षम्

महिला वृक्षं पश्यति

क्षिपति (to throw)

कः क्षिपति?

वानरः

किं क्षिपति?

मालाम्

वानरः मालां क्षिपति

क्रीणाति (to buy)

का क्रीणाति?

छात्रा

किं क्रीणाति?

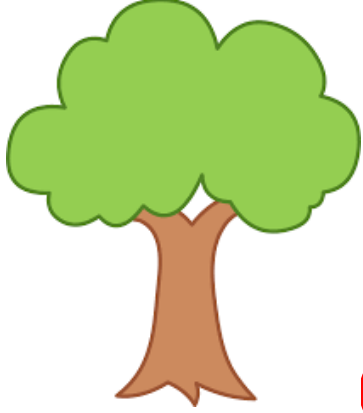
लेखनीम्

छात्रा लेखनीं क्रीणाति

द्वितीयाविभक्तिः कथम् उपयुज्यते?

- क्रियायाः विषये 'किं करोति?' इति प्रश्नस्य उत्तरे द्वितीयाविभक्तिः उपयुज्यते।
- 'किं करोति?' इति प्रश्नस्य उत्तरे यत् पदम् अस्ति तत् पदं 'कर्मपदम्' इति कथयते।
- प्रथमाविभक्तिः कर्तृपदे उपयुज्यते, द्वितीयाविभक्तिः कर्मपदे उपयुज्यते।

द्वितीयाविभक्तिः कथम् उपयुज्यते?

(पुं.)

अहं वृक्षं पश्यामि

(नपुं.)

अहं पुष्पं पश्यामि

द्वितीयाविभक्तिः कथम् उपयुज्यते?

(स्त्री.)

अहं महिलां पश्यामि

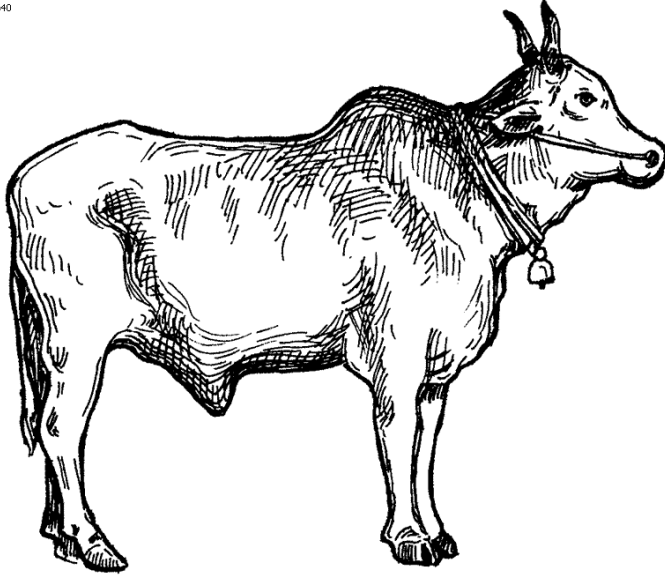

(स्त्री.)

अहं नदीं पश्यामि

अभ्यासः – अहं _____ पश्यामि

4to40

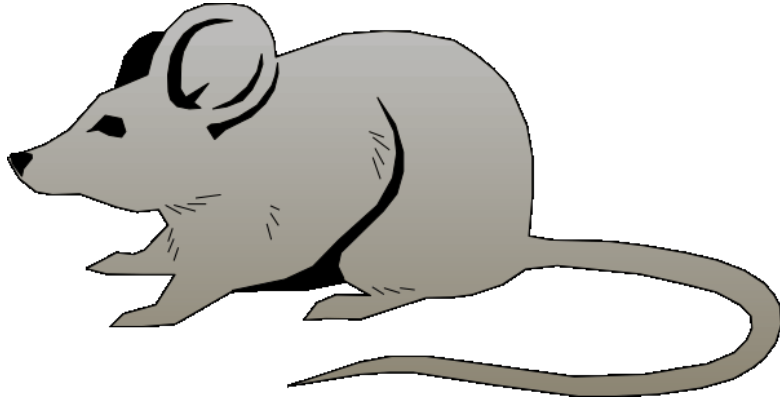

वृषभः

कूर्मः

अभ्यासः – अहं _____ पश्यामि

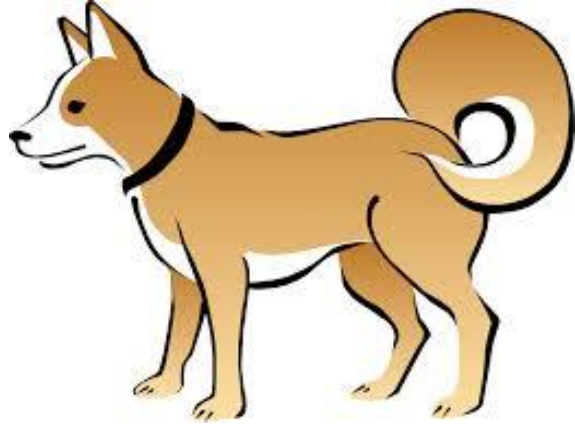

मूषकः

अश्वः

अभ्यासः – अहं _____ पश्यामि

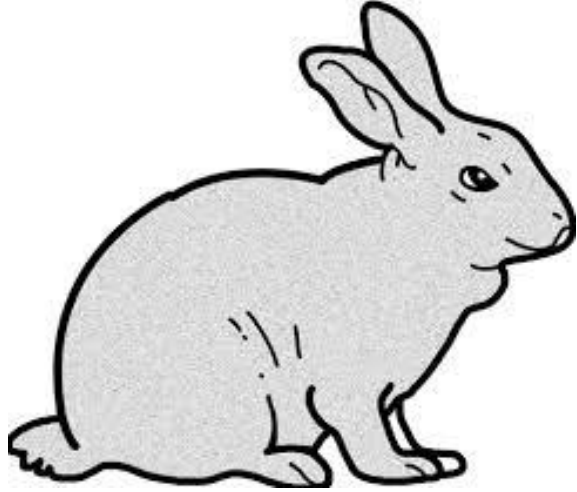

शुनकः

बिडालः

अभ्यासः – अहं _____ पश्यामि

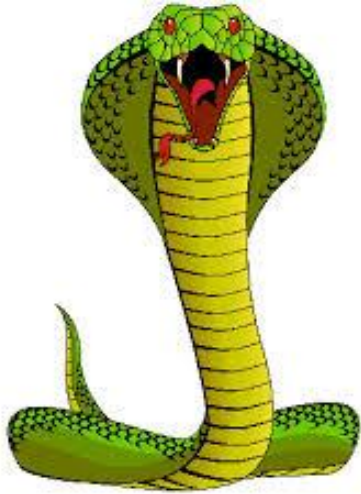

शशकः

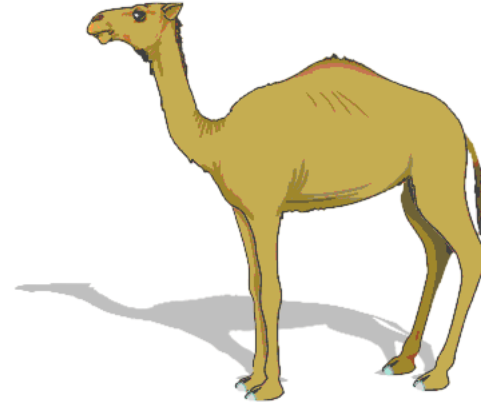

शृगालः

अभ्यासः – अहं _____ पश्यामि

भुजङ्गः

उष्ट्रः

अभ्यासः – अहं _____ पश्यामि

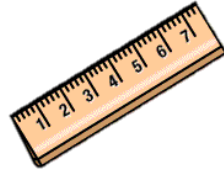
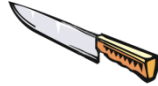
हरिणः

व्याघ्रः

अभ्यास: - सीता _____ क्रीणाति

1. शाटिका
2. अङ्कनी
3. लेखनी
4. द्रोणी
5. कूपी
6. माला
7. हस्तघटी
8. मापिका
9. आम्रफलम्
10. कुञ्चिका
11. कर्तरी
12. छुरिका

रूपाणि - पुं., नपुं.

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	बालकः	बालकौ	बालकाः
द्वितीयाविभक्तिः	बालकम्	बालकौ	बालकान्
प्रथमाविभक्तिः	फलम्	फले	फलानि
द्वितीयाविभक्तिः	फलम्	फले	फलानि

रूपाणि - स्त्री.

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	बालिका	बालिके	बालिकाः
द्वितीयाविभक्तिः	बालिकाम्	बालिके	बालिकाः
प्रथमाविभक्तिः	नदी	नद्यौ	नद्यः
द्वितीयाविभक्तिः	नदीम्	नद्यौ	नदीः

रूपाणि - पुं., नपुं., स्त्री.

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	सः	तौ	ते
द्वितीयाविभक्तिः	तम्	तौ	तान्
प्रथमाविभक्तिः	तत्	ते	तानि
द्वितीयाविभक्तिः	तत्	ते	तानि
प्रथमाविभक्तिः	सा	ते	ताः
द्वितीयाविभक्तिः	ताम्	ते	ताः

प्रश्नाः?

जयतु संस्कृतं जयतु भारतम्।